

Є. П. Шаталіна (Київ)

Експропріація селянських господарств в Україні у 1929—1932 рр.

Документи, що публікуватимуться в цій добірці,— лише невелика частка історичних свідчень про часи колективізаційного смерчу 1929—1932 рр. Тотальний характер колективізації, її насильницькі методи та репресивність обумовили політику «ліквідації куркульства як класу». Вона замінила попередню політику економічного витіснення заможних верств села, яка особливо енергійно почала провадитися в 1925—1928 рр., викликаючи швидке розселення. Тиск на селян із застосуванням усіх заходів, які вживала тоталітарна держава, позначився на соціальному складі селянства. Проведене у 1927 р. ЦСУ УСРР динамічне обстеження більш як 5,1 млн. селянських господарств визначило як куркульські (за сукупністю прийнятих статистикою соціально-економічних ознак) — 204,5 тис., або близько 4 %¹. У 1929 р. визначені за цими ж ознаками найзаможніші господарства становили не більше 73 тис., або 1,4% від загальної кількості².

Отже, під час розгортання суцільної колективізації розкуркулювати фактично не було кого, тим більше ліквідувати куркульство «як клас». Але в свої права вступив уже 1929 р.— рік сталінського «великого перелому». Різкий поворот до методів воєнного комунізму із заміною товарно-ринкових відносин продрозкладкою, примусове залучення селян до колгоспів, лінія на масове розкуркулення в суцільно-колективізованих районах (а фактично скрізь), непосильні хлібозаготівлі, штрафи і репресії за їх невиконання, репресивні податки, що накладалися на неколективізованих селян,— такі були складові елементи сталінської «революції зверху».

Якщо відійти від стереотипів в історії розкуркулення, що розглядалися в «Короткому курсі історії ВКП(б)», і поглянути на цей процес неупереджено, то побачимо, що навколо нього розгорталися головні події майже в усіх сферах соціально-економічного й політичного життя на селі. Як один з методів «закручування гайок», він породжував соціальну напруженість, викликав протистояння різних верств села, наганяв страх на людей бути розкуркуленим за будь-що і будь-коли. Все це створювало вкрай гнітючу морально-психологічну атмосферу, змушувало селян протестувати проти соціальної несправедливості й чинити прямий, нерідко збройний опір (до речі, ці питання ще мало досліджені).

У запропонованих документах відтворюються взаємопов'язані обставини у зв'язку з розкуркуленням. По-перше, в період «наступу на куркуля», після XV з'їзду ВКП(б) (грудень 1927 р.), ретельно готувався ґрунт для наступного етапу ліквідації його «як класу». Застосовувалися заходи надзвичайні (вилучення лишків хліба), економічні (податковий тиск), юридичні (позбавлення прав), адміністративні (примусове виселення), а також кримінальні— за ст. 127 Кримінального кодексу УСРР селян судили за приховування і непродаж на ринку власних запасів зерна.

¹ Україна: Стат. щорічник. 1929.— Харків, 1929.— С. 131.

² Сдвиги в сільському господарстві СРСР между XV и XVI партийными съездами: Стат. сведения по сільському господарству СРСР за 1927—1930 гг.— М., 1931.— С. 67.

По-друге, з початком суцільної колективізації процеси розселення значно посилювалися. Конфіскація селянської власності почала широко використовуватися з метою наочно показати сільському населенню долю всіх, хто протистоятиме колективізації. В цей переломний період термін «куркуль» остаточно політизувався. Держава, яка називала себе робітничо-селянською, не могла офіційно виступати проти селян. Тому репресивні заходи вважалися заходами проти куркульства. Знайти куркуля було неважко, оскільки більш заможні й менш заможні селяни були в кожному селі. Протиставлення їх якраз і становило суть соціальної політики сталінського партійно-державного керівництва на селі. За відсутністю достатньої кількості справжніх куркулів (тобто підприємців, які багатіли на визискуванні своїх односельців за допомогою як капіталістичних, так і докапіталістичних форм експлуатації), роль останніх виконували селяни, які власними руками досягли невеликого рівня заможності. Отже, план розкуркулення в кожному районі і в кожній сільраді виконувався за рахунок середняцьких верств селянства. Коли ж проти колективізації виступали селяни, майновий стан яких був настільки жалюгідним, що не давав жодних підстав зараховувати їх до куркулів, винахідливі партапаратники знайшли новий політичний жу-пел — «підкуркульник».

По-третє, причини, мотивування, претензії до селянина були настільки штучними, надуманими і безпідставними, що дивує їх застосування людьми із здоровим глуздом. На зборах партактиву Фастівського району на Білоцерківщині секретар райкому дав таку вказівку уповноваженим: «Викликай того, хто не хоче йти до колективу, візьми олівець та папір, запитай офіційно його прізвище, вік — і у нього ноги затрусяться»³.

Як правило, місцеві власті копалися у дореволюційному минулому хлібороба, і якщо він тоді мав міцне господарство, орендував землю, використовував найману працю, а на час перевірки соціально-майнового стану цього вже не мав — його все одно зараховували до куркулів. Втім, і за радянської доби діяв закон про дозвіл оренди й найманої праці. Його скасували лише постановою ЦВК і Раднаркому СРСР 1 лютого 1930 р.⁴ З цього часу місцевим органам влади надавалося офіційне право «боротьби з куркульством», з повною конфіскацією майна й виселенням за межі місця проживання. Характерно, що за рахунок проданого майна не тільки покривалася заборгованість селянина, а й певна частка надходила у неподільний фонд колгоспів як внесок бідняків і наймитів. Уряд нібито захищав неїмущих, а, по суті, це зводилося до примітиву — розкуркуль сусіда й одержиш вигоду. У Березівському районі на Одещині у лютому 1930 р. розкуркулили 350 заможних господарств, а конфісковане майно вартістю 135 тис. крб. передали колгоспам⁵.

Документи розкривають чимало драматичних ситуацій на селі, коли незаможники «по-праву» користувалися чужим добром. Як повідомляло керівництво Криворізької окружної контрольної комісії, «наймит та бідняк безбоязно вселявся у куркульську хату», а таких осель було вилучено по округу на початку 1930 р. близько 4 тис. — по кількості розкуркулених господарств⁶.

Але моральність сільського трудівника ще не була витравлена до кінця гаслом «грабуй награване», навіть коли він і був бідним — совість не дозволяла. Тут вимальовується інше — народжувався новий пласт адміністративно-чиновницького апарату на селі, який мав фактично необмежену владу. У скарзі студента технікуму Г. М. Висоцького

³ ЦДАЖР України, ф. 539, оп. 8, спр. 1329, арк. 136—137.

⁴ Колективізація сільського господарства. Важнейшие постановления Коммунистической партии и Советского правительства. 1927—1935 гг.— М., 1957.— С. 267.

⁵ ЦДАЖР України, ф. 27, оп. 11, спр. 1557, арк. 75.

⁶ Там же, ф. 539, оп. 8, спр. 1329, арк. 104—105.

до Г. І. Петровського у січні 1929 р. про розкуркулення й арешт батька наводиться на його запитання така відповідь голови сільради: «Це не твоє діло, ми знаємо, що робимо»⁷. Військовослужбовці Я. Коркін та О. Пахоленко, вражені беззаконням місцевої влади у селах Ново-Псковського району на Старобільщині, з обуренням писали Г. І. Петровському у липні 1931 р.: «Ця компанія заявляє — «що хочемо, те й робимо». І дійсно, захочуть кого-небудь розкуркулити — дають характеристику, а район затверджує»⁸.

У документах зафіксовані численні факти свавілля, що межувало з прямим мародерством. За свідченням Білоцерківської окружної контрольної комісії, за квітень 1930 р. у всіх обстежених районах округу бригади по розкуркуленню, крім зерна, худоби, реманенту, забирали також горщики, ложки, лампи. В бідняка Свінтицького взяли подушку, нитки й пляшку, в селах Мазепинці та Михайлівка у розкуркулених забирали все — аж до брудної білизни, у селі Романівка бригадир Деркач забрав у селянина горох з миски, в селі Березні робили погроми у дворах, били меблі, палили рухлядь і здійснювали інші безчинства. Наведені приклади свідчать про те, що розкуркулення торкнулося середняків і бідняків⁹.

Частина документів добірки свідчить про відчайдушну боротьбу селян за своє існування, соціальну справедливість, право господарювати на землі. Виборювали таке право у 1929 р. й артільники у Велико-Бурлуцькому районі на Харківщині. Це була одна із спроб селян скооперувати свою працю, доцільність якої була визнана й Укрколгоспцентром, бо господарювали вони непогано. Від колгоспної системи артіль відмовились і за це їх ліквідували, реквізувавши все майно¹⁰. Здавалося б, місцеві власті повинні були заохочувати прибуткові господарства, але оскільки вони були незалежними, не вписувалися у стандарт, то Куп'янський окрвиконком їх знищив. Виходить, не за хліб він піклувався, а за те, щоб не було самостійного хазяїна на землі.

За що розкуркулила трьох селян у березні 1932 р. Дружнянська сільрада Бородянського району на Київщині? За те, що вони не вивезли гній на поле, не підготували реманент, не перечистили посівне зерно, а також не виконали завдання по хлібу і картоплі¹¹. Якщо врахувати, що це була голодна весна 1932 р., а неспроможність селян до роботи і до сплати податків не бралася до уваги, то і покарання було безжалісним. Їх господарства безпідставно визнали заможного-куркульськими, відібрали землю, худобу, реманент, все майно передали колгоспу, а сім'ї виселили за межі села. Така доля спіткала багатьох хліборобів і вони переставали бути ними.

За численними зверненнями селян про допомогу проводилися перевірки їх справ. Різні установи інспектували становище на місцях, і коли розкривалися факти беззаконня, винуватців карали. Несправедливо ж розкуркулені та засуджені селяни звільнялися від ув'язнення. Так, касаційна колегія Верховного суду УСРР у травні 1932 р. скасувала вирок Верхньо-Теплівського народного суду на Харківщині від 4 червня 1931 р. щодо «куркульської» сім'ї Куриліних, і виправдала їх¹². У серпні 1932 р. був звільнений з-під варті селянин Г. Й. Калінчук, який, виявляється, «і куркулем ніколи не був», як визначив Верховний суд республіки. А до цього Дніпропетровський обласний суд у березні того ж року засудив його на 4 роки позбавлення волі з висилкою за межі України на 5 років і обмеженням у правах на 3 роки та конфіскацією майна на 300 крб.¹³ Отже, була на світі й правда,

⁷ Там же, ф. 1, оп. 5, спр. 346, арк. 33.

⁸ Там же, оп. 7, спр. 145, арк. 66—67.

⁹ Там же, ф. 539, оп. 8, спр. 1329, арк. 19—25.

¹⁰ Там же, ф. 1, оп. 5, спр. 347, арк. 110.

¹¹ Там же, оп. 8, спр. 333, арк. 50.

¹² Там же, ф. 24, оп. 8, спр. 3587, арк. 58.

¹³ Там же, спр. 3532, арк. 163.

хоч і не завжди, на жаль, перемагала, як засвідчують документи, усі складності тогочасного життя.

Хвиля свавілля швидко охоплювала навіть ті здорові сили суспільства і законності, які протистояли сталінщині в цей період, хоча й самі вони попадали у круговерть репресій. Нерідко захист і відновлення прав селянина розцінювалися як пособництво куркульству, дедалі важче було доводити до справедливого вирішення сфабриковані справи. Особливо тяжким був кінець 1932 р., коли на Україні працювала надзвичайна хлібозаготівельна комісія Молотова. Наркомат юстиції 9 листопада 1932 р. розіслав таємний циркуляр «Про активізацію роботи органів юстиції в боротьбі за хліб»¹⁴, де прямо звинувачувалися не тільки правління колгоспів, які «на ділі є куркульською агентурою...», виявляють гнилий лібералізм», а також заготівельний та адміністративний апарат.

В цьому документі була загроза покарання і працівникам органів юстиції. Прокуратурам пропонувалося розглядати «хлібозаготівельні справи» протягом 3-х днів, а судам — 5 днів. «За найменшу тяганину в цих справах вживати репресивних заходів до винних осіб», — вказувалося в циркулярі, як, до речі, і необхідність «політизації» роботи установ юстиції. В такій обстановці розраховувати на справедливість не доводилося, тим більше, що 11 листопада 1932 р. Раднарком УСРР видав під грифом «оголошенню в пресі не підлягає» постанову й інструкцію до неї (тут публікується) з настановами рішуче долати «опір куркульських господарств хлібозаготівлям», застосовувати найжорстокіші заходи, в тому числі й «продаж усього майна, арешт і виселення за межі області»¹⁵. Вже тих нещасних «куркулів» і сліду не було, а їх все згадували. Селянство вмирало з голоду, а його все розкуркулювали, судили, висилали, як і п'ять років тому.

Визначення кількості ліквідованих під час суцільної колективізації селянських господарств потребує спеціального дослідження. У січні 1934 р. на XII з'їзді КП(б)У П. П. Постишев назвав цю цифру — близько 200 тис. господарств¹⁶. Однак вона підозріло схожа на кількість господарств, оголошених статистичними органами куркульськими у 1927 р. Вивчення динаміки селянських господарств показує, що зникло набагато більше селянських дворів. Спочатку вони знищувалися шляхом продажу майна з торгів за невиконання довільно встановлених державою «зобов'язань» по хлібозаготівлях, несплату руйнівних для господарювання індивідуальних (експертних) податків, «немотивованій» забій власної худоби напередодні її усуспільнення. Потім розгорнулася кампанія по «ліквідації куркульства як класу». Після цього одноосібні господарства гинули під податковим тягарем, а їх власники часто подавалися у міста, на новобудови. Нарешті, причиною зникнення дворів (а в 1933 р. — цілих сіл) стала передчасна смерть господарів внаслідок голоду і епідемій, викликаних голодом.

Статистичні дані свідчать, що нормальний процес зростання селянських господарств під впливом демографічних та інших факторів після 1927 р. припинився. Замість зростання кількість селянських господарств на Україні почала швидко скорочуватися. За 1928—1929 рр. зникло 70 тис. господарств. За 1930—1931 р., коли розкуркулювання відбувалося найбільш інтенсивно, зникло 282 тис. господарств. Всього за ці чотири роки кількість господарств у республіці скоротилася на 352 тис. Це не означає, звичайно, точну цифру розкуркулених господарств. Адже під впливом природного приросту населення відбувалося зростання кількості господарств, яке певною мірою компенсувало втрати від розкуркулення.

¹⁴ Там же, оп. 13, спр. 81, арк. 31 зв.—33.

¹⁵ Там же, арк. 34.

¹⁶ XII з'їзд Комуністичної партії (більшовиків) України, 18—21 січня 1934 року: Стеногр. звіт.— К., 1934.— С. 176.

Репресії 1928—1931 рр. торкнулися (за умови, що середня кількість членів селянської родини становила від чотирьох до п'яти) щонайменше півтора мільйона чоловік. У 1932—1933 рр. селянські родини гинули внаслідок викликаного надмірними хлібозаготівлями голоду.

Спрямованість «соціалістичних» перетворень на селі була одна: вибити із селянина почуття хазяїна-хлібороба і перетворити його на політично безправного й економічно залежного від тоталітарної системи виробника сільськогосподарської продукції в одержавлених колгоспах. Найактивніших товаровиробників, які змогли скористатися періодом непу, щоб підняти своє господарство, безжалісно знищили.

Документи, що подаються в цій добірці, опрацьовано згідно з існуючими правилами публікації. Повністю збережено стилістику селянських листів, виправлені лише орфографічні помилки. Всі особливості документального тексту подано у примітках.

* * *

Док. № 1

Із звіту Ізюмського окрвиконкому ВУЦВКу про політику щодо заможного селянства після XV з'їзду ВКП(б) *

11 січня 1929 р.**

Таємно

І. Хлібозаготівля

1. Під час хлібозаготівельної кампанії на початку року (січень—лютий) для одержання більш реальних результатів використовувалися такі заходи:

а) матеріальна заінтересованість усієї селянської маси шляхом відпуску товарів, насамперед здавальникам хліба;

б) обхід по дворах селян членами правління та кооперативним активом із закликком здавати лишки хліба на зсипні пункти;

в) розширення системи пугівок;

г) проведення періодичних зборів кооперативного активу, членів пайовиків, с/г і споживчої системи кооперацій, з питаннями про хлібозаготівлі та ін.;

д) занесення на чорну дошку злісних утримувачів хліба.

* В архіві збереглися подібні звіти майже всіх окрвиконкомів, цінність яких полягає в тому, що вони висвітлюють час «наступу на куркуля» і підготовку до наступного етапу — «ліквідації куркульта як класу» в ході суцільної колективізації. Схожість цих джерел не випадкова. Ще у грудні 1928 р. за директивою ЦВК СРСР організаційний відділ ВУЦВК надіслав окружним виконкомом розпорядження під назвою: «Програма вивчення практики наступу на куркуля за час після XV партз'їзду». Згідно з цією програмою пропонувалося детально проаналізувати практичну роботу місцевих органів влади щодо заможного селянства з таких питань: хлібозаготівля, селянська позика, самообкладання, посівна кампанія, землевпорядження, розвиток соціалістичних елементів на селі, економічні та політичні наслідки наступу на куркуля, оцінка стану і роботи радянського апарату (ЦДАЖР України, ф. 1, оп. 5, спр. 385, арк. 1—3). Частково опубліковані тут звіти свідчать, що розкуркулення, позбавлення прав, волі, висилка за межі України та інші репресивні заходи застосовувалися ще до суцільної колективізації, а постанова ВУЦВК і Раднаркому УСРР від 3 липня 1929 р. «Про поширення прав місцевих Рад щодо сприяння виконанню загальнодержавних завдань і планів» (Вісті ВУЦВК.— 1929.— 14 лип.) тільки «узаконила» такі дії. Під час суцільної колективізації, коли ліквідацію заможних селян «як класу» проголосили офіційно, ці процеси значно посилюлися.

** Дата одержання звіту у ВУЦВКу.

Але коли вказані методи не дали належних результатів у справі виконання хлібозаготівельного плану по округу (березень — травень), окрвиконкомом були вжиті заходи «надзвичайного характеру» щодо злісних утримувачів лишків зерно-хліба, якими в більшості являлася заможнo-куркульська частина селянства, шляхом примушення їх до вивезення на зсипні пункти лишків, що були в них, а також притягнення їх до відповідальності по ст. 127 Кримінального кодексу УСРР.

Одним з методів виявлення запасів зерно-хліба було шукання амбарного шкідника — «довгоносика»*, що, правда, не мало масового характеру, але, проте, дало позитивні результати, оскільки господарства, в яких були виявлені запаси зерно-хліба, примушувалися до вивезення його на зсипні пункти. Як стимул до вимушеного вивозу запасів зерно-хліба був тиск на заможну і куркульську частину селянства по лінії виконання ними таких видів платежів, як ЄСПП**, самооподаткування, стягнення прострочених позик, а також збирання повного кооперативного паю, здавання відміру (борошна) власниками млинів та ін.

Як надзвичайні заходи, так і заходи економічного тиску були спрямовані, головним чином, проти заможної і куркульської частини населення, але разом з тим слід зазначити, що цими заходами була також ущемлена значна частина середняцьких і деяка частина бідняцьких господарств, що викликало з боку останніх невдоволення хлібозаготівельною кампанією.

Під час нової хлібозаготівельної кампанії, починаючи з серпня 1928 р., з відміною всіляких надзвичайних заходів, почали застосовувати заходи економічного характеру, тобто тиску по лінії стягнення платежів і різних зобов'язань, методи економічної заінтересованості, а також громадського впливу. Так, наприклад, селяни, які злісно не здавали на зсипні пункти лишків зерно-хліба, позбавляються одержання товару в кооперативних товариствах, а тих, хто вивозить свої лишки на базар і продає їх за спекулятивними цінами — виключають із складу пайовиків і припиняють їм продаж товарів, відповідно постанови кооперативного активу, з вивішуванням списків таких осіб на видних місцях для відома всього селянства.

Вищевказані заходи у більшості випадків застосовуються до куркульського та заможного прошарку і дають позитивні наслідки.

2. Застосування 127 ст. Кримінального кодексу УСРР (107 ст. КК РСФРР) під час заготівельної кампанії проводилося щодо злісних утримувачів і приховувачів зерно-хліба, які зловмисно не бажали вивозити на ринок своїх лишків, за скуповування і продаж зерно-продуктів за підвищеними цінами та ін. Кількість розглянутих справ нарсудами за вказаною статтею Кримінального кодексу, за категоріями злочину підсудних і соціальним станом засуджених, за свідченнями, що є в окрсуді, характеризується такими даними***.

* «Довгоносиками» у народі називали селян, які в ямах ховали хліб. Шукали його за допомогою спеціального довгого щупа під час масових обшуків. Щоб запобігти приховуванню зерна, з селян брали підписку про обов'язкову здачу лишків. У протилежному разі їх зараховували до «ворогів радянської влади».

Посилання на «амбарного шкідника», тобто комаху, цілком відповідало реаліям життя: здійснювати масові обшуки рекомендувалося під виглядом кампанії по знищенню сільськогосподарських шкідників.

** Єдиний сільгосподаток.

*** Не публікується. В таблиці № 1 зазначається, що протягом 1928 р. по ст. 127 Кримінального кодексу УСРР народними судами Ізюмського округу було притягнуто до судової відповідальності 68 осіб, з них 29 заможних селян, 25 середняків, 5 бідняків. Всі вони обвинувачувалися в приховуванні лишків хліба, скуповуванні, продажу зерно-продуктів за підвищеними цінами (ЦДАЖР України, ф. 1, оп. 5, спр. 385, арк. 6).

Між тим, у рішеннях пленумів ЦК ВКП(б) (11 квітня, 10 липня 1928 р.) вказувалося на недопустимість застосування таких заходів, як обходи дворів і конфіскація хлібних лишків, заборона вільної ринкової купівлі-продажу, нав'язування облігацій селянської позики при розрахунках за хліб та промтовари, адміністративний

Лишки, виявлені у кожного з підсудних, у більшості випадків не перебільшували 500 пуд., але траплялися випадки засудження за вивипуск на ринок зерно-хліба і в кількості від 80 пуд.

Під час розгляду вироків нарсудів Верховним судом в порядку огляду було виявлено, що продаж маслянистого насіння і купівля зерно-продуктів проводилися підсудними без ставлення мети спекуляції, а тому щодо 17 засуджених Верховним судом вирокі були відмінені і тільки один вирок — за скуповування за підвищеними цінами 60 пуд. зерно-хліба Верховним судом був затверджений. Крім цього, Верховним судом і касаційним відділом окрсуду були відмінені вирокі щодо ущемлених цією статтею всіх бідняків, 15 середняків і заможних. Заходи соціального захисту, які застосовувалися щодо нищевказаних засуджених, були такі (таблиця № 2) *.

З даної таблиці видно, що найбільше використовувалося умовне засудження (37,7%) і позбавлення волі від 1 до 3 місяців (36,6%), потім ідуть: позбавлення волі строком на 6 місяців (11,48%), штраф (6,56%), громадський осуд і попередження (4,99%) і позбавлення волі строком на один рік (3,28%). Крім вказаних заходів, вживалися і такі: конфіскація всього чи частини лишку зерно-продуктів, конфіскація частини майна на суму від 2 до 1000 крб. і т. ін. У двох засуджених нарсудом було конфісковано коней, а в одного підсудного — коня і коня. Лишки зерно-продуктів, не конфісковані вирокі судів, пропонувалося здавати у місцеві кооперативи за встановленими цінами. Щодо торговців і заможних селян вживалися заходи: позбавлення волі — 19, умовного засудження — 9, штрафу — 1 і громадського осуду — 2, а з додаткових заходів: конфіскація частини майна — 16, лишків зерно-продуктів — 7, конфіскація коня і комори — 1, шкіри — 1.

Перекручення, що їх допускали деякі суди в цьому напрямі, виправлялися Верховним судом і касаційним відділом окрсуду, зокрема, були відмінені вирокі про конфіскацію коней і комор. Загалом з нищевказаної кількості вироків було відмінено в цілому з припиненням права щодо 26 засуджених і змінені вирокі щодо 7 засуджених. Міна постанов нарсудів полягала головним чином у заміні реального позбавлення волі умовним, а також у зменшенні [частини] конфіскованого майна. 9 вироків щодо 19 засуджених були відмінені у порядку нагляду Верховним судом, з них — 8 вироків, поданих головою окрсуду через прокуратуру республіки.

3. Біднота і батрацтво у своїй більшості беруть активну участь у хлібозаготівельній кампанії. В минулу заготівельну кампанію участь їх проявлялася в тому, що вони під час проведення надзвичайних заходів виявили сховані заможною і куркульською частиною запаси зерно-хліба, а в нинішню кампанію в усіх районах при кооперативах організовані групи бідняцького активу, які закупляли хліб по дворах. Крім цього, біднота деяких сіл сприяла збільшенню хлібозаготівель особистим прикладом і вивозила частину лишків на зсиппункти. Так, наприклад, біднота сіл Михайлівки і Геївки Андріївського району — 6 січня ц. р. організовано з червоними прапорами вивезла на зсиппункт 700 пуд. хліба.

Проте слід зазначити, що останнім часом з боку бідноти помічається ослаблення в справі допомоги виконання плану хлібозаготівель...

За голову Ізюмського окружного виконавчого комітету **КУЗЬМЕНКО**
За секретаря **ЖМИРЬ**

ІДАЖР України, ф. 1, оп. 5, спр. 385, арк. 5, Оригінал.

иск і т. д. («Коллективизация сельского хозяйства. Важнейшие постановления Коммунистической партии и Советского правительства. 1927—1935.— М., 1957.— С. 47, 4). Водночас підкреслювалася необхідність продовження лінії «наступу на куркуля», однак під її дію підпадали здебільшого середняцько-бідняцькі верстви села.

* Таблиця № 2 не публікується, оскільки її зміст викладений у тексті документа.

Док. № 2

Скарга студента педагогічного технікуму Г. М. Висоцького до Г. І. Петровського про арешт його батька в селі Петрове на Криворіжжі за несплату сільгосподатку

29 січня 1929 р.

Жалоба

тов. Петровському від Грицька Максимовича Висоцького

Шановний і уважаємий Григорій Іванович! Порадьте мені, що мені можна зробити з таким горем, яке трапилось нежданно моему батькові Максимові Трефіловичу Висоцькому. Але воно тяжке не лише батькові та його сім'ї, а й мені, хоч я й не лічуся членом цієї сім'ї тому що я відділився від нього. Але мені шкода свого батька як труженика-хлібороба, а також шкода, що існує й до цього неправда якої пора давно вже вмерти. Сам я вчуся в педагогічному технікумі, а батько залишився сам з своєю сім'єю, яка складається з 5 душ. І в цієї сім'ї батькові 54 роки, матері 55 років і в них залишилося три дочки від 12 до 17 років. Господарство вони мають таке: одна коняка корова, хата, сарай, клуня, віз, плуг, борона, 1/2 жатки, 1/2 соломо різки і 3 вівці.

І ось, коли нам дали відпуск на зимову перерву, я поїхав до своїх батьків на село погостювати, тому що, де родився, то туди й тягне. Але зустріч моя була не весела, а плачевна. Плачевна вона була через те, що коли я ввійшов у хату, то мене вкрили сльозами, що немає батька — забрали в темницю на 4 місяці за налог, який наложили в розмірі 175 крб. за оце господарство, що в нас є. І батько 55 крб. заплатив, а за останні його забрали в темницю без всякого попередження, а просто вечором прийшли, описали, а на другий день і суд. І зараз після суду заперли у темницю як якого-небудь бандита, котрий украв що-небудь, чи вбив кого.

Після плачу я розпитав, чи подавали заяву куди, чи ні. То мені відповіли, що подавали, але нічого не допомоглося, людям поскидали, а нам — ні. А через що, то хто й зна, через що. Коли я пішов до сільради та запитав голову сільради, та запитав його, то він сказав просто якимсь жандармським голосом, що «це не твоє діло, ми знаємо що робимо».

Не одержавши відповіді від голови, я звернувся до членів налогової комісії. То вони мені відповіли так, що коли розбирали твого батька заяву, то голова сільради сказав так, що «з Максима Висоцького не знімати нічого, я з нього шкуру зніму. Коли сина є за що вчити на червоні студенти, то хай плате й налог». Це один факт. Потім другий факт мені члени сільради сказали такий, що «твого батька назначили в експерти** й наклали налог через те, що коли назначали його в експерти, так він купив закона про сільхозналог і доказував голові сільради, які господарства можуть належати до експертного, а які ні». І от голова сільради на засіданні налогкомісії сказав: «Я його навчу як з законами носитися». Отак партієць каже за те, що мужик докопався до закону. Коли я став розпитуватися, чи він дійсно партієць пролетарської сім'ї, але ж вийшло не так. Голова нашої сільради — бувший ярий повстанець і дворянського походження. Далі, голова райвику нашого — син пана Шуйського, але перейменував своє прізвище далі, переписчик по налогу, який мав до революції 50 десятин землі примазався до власті. При розборі заяви мого батька про налог сказав, що «в нього джерело здорове, він заплатить 300 крб.».

Це, товариші, що, правда в нас така, коли мій батько з 17 років

* Дата відправки скарги до Криворізької окружної робітничо-селянської інспекції.

** Йдеться про оподаткування експертним податком.

служить у панів, мав до революції 7 десятин землі, в імперіалістичну війну був 3,5 роки на службі, де покинув 8 душ сім'ї, де трудоспособна була лише мати. Потім, коли проходили німці, то під цькуванням кулаків мого батька збили були до смерті. Далі, коли було повстання, то теж хотіли вбити за те, що уговорював молодий авангард, щоб не йшов у повстання. І взагалі, починаючи з часу революції й існування советської влади до 1928 року ніхто не зачіпав, а лічили всі як захисника совлади. Але в 1928 р., коли заступив у нас головою сільради оцей повстанець, голова райвику пан Шуйський, то зразу виявили, що мій батько куркуль, ворог советської влади.

Після сказаного я Вас прошу, батьку наш, захисник диктатури пролетаріату, прошу ще раз Грицько Іванович, що, прочитавши цього листа, Ви дасте мені зараз відповідь, тому що я, як студент, студент пролетарського колективу, не можу терпіти цієї неправди. Я їх скакую, тут не будуть вони партійцями й головами з буржуйським духом, а керувати масами пролетаріату.

Але дайте мені совіт, як батька вирвать, який попав за неправду в темницю. Коли ж, може, я неправдиво думаю, і мій батько належить до куркуля, глита, то тоді напишіть мені, що я маю куркульські думки й не можу бути в лавах червоного студентського колективу, я вийду з нього. А коли я прав, то на все дайте відповідь. Про те, що мій батько жив так, як я описав до революції й зараз, розписуються слідуєчі товариші: А. Висоцький, С. Мжара, П. Полиско, В. Йосип, Н. Белаш*.

Адреса моя така: на Криворіжжі, Катеринославська залізниця, станція Зелена, село Петрове Петрівського району Грицькові Максимовичу Висоцькому**.

ЦДАЖР України, ф. 1, оп. 5, спр. 346, арк. 32—36. Оригінал. Рукопис.

* Підписи цих осіб під листом студента власноручні.

** За розпорядженням ВУЦВК, а також Криворізької окрКК—РСІ справу розглядала на своєму засіданні секція робітничо-селянської інспекції при Петрівському райвиконкомі і 13 червня 1929 р. ухвалила: «Розслідувавши справу та доповнивши матеріал на зборах, виявлено, що при проведенні податкової роботи та в час оподаткування господарство Висоцького мало: 2 вола, 1 корову, 4 овець, сіялку, жниварку, букер, плуг та віз, а також молотарку № 2, за нормами оподаткування 56 крб. 56 коп. Нараховано було податку 175 крб. 10 коп. 23.II.1929 р. йому скинуто 120 крб., решта залишилась до виплати, а батько Висоцького притягався до судової відповідальності за невплату решти с/г податку. Що торкається службових осіб: голова сільради Бродової — з роботи знято, справа про котрого ведеться органами ОДПУ (факт перебування в повстанні стверджується). Факт про те, що голова РВК Кошулько — син пана Шуйського — не ствердився. Також і переписчик с/г податку Компанієць Б., батько якого мав до революції не 50 дес. землі, а 15 дес., користувався лише своєю працею — написане в скарзі не ствердилося. Справу залишити без наслідків. Про наслідки повідомити скаржника. Витяг оригіналові відповідає. Секретар РСІ Ємченко» (ЦДАЖР України, ф. 1, оп. 5, спр. 346, арк. 30).

На засіданні контрольної комісії були присутні 25 членів секції РСІ, а також 115 селян. 8 жовтня 1929 р. голова Криворізької окрКК—РСІ Міщенко повідомив ВУЦВК про закінчення справи. Судячи по наслідках перевірки, все ж таки лист сина на захист свого батька містив правду, бо просто так сільгосподаток у ті часи селянину не скорочували.

Док. № 3

Із звіту Кременчуцького окрвиконкому ВУЦВКу про економічне, політичне та правове обмеження заможних селян

20 лютого 1929 р.

Таємно

...Форми та якість керівництва з боку радорганів проведенням підприємств партії й радвлади щодо наступу на куркуля вживаються в щоденній роботі такі: а) позбавлення куркулів та їх сімей виборчих

прав, не допускаючи їх до участі в роботі Рад, громадських організацій, кооперативних організацій та загальних зборах виборців. Це позбавляє куркулів можливості брати участь в громадському житті й паралізує їх вплив на несвідому частину населення. Якщо декому із них пощастить залишитись непозбавленим виборчих прав, то біднота його виявляє й ставить до відома радорганів, після чого врешті-решт його позбавляє прав; б) виявлення всіх об'єктів прибутковості, що їх мають куркульські господарства та оподаткування їх в експертному порядку, жорстока класова лінія в справі вирішення скарг, що подають куркульські господарства про зниження їх податку. Своєчасне стягання податку та вживання примусово-репресивних заходів до неплатників податку; в) виявлення приховування земельних лишків у куркулів та передача таких до земельного фонду; г) виявлення орендної землі, яку орендують кулацькі господарства, та оподаткування її за рахунок господарств куркулів і боротьба з кабальною орендою; д) складання трудумов на батраків, що працюють в куркульських господарствах, боротьба з кабальними умовами та з порушенням трудумов; е) позбавлення прав куркульських господарств на одержання ними с. г. кредиту та допомоги під час посівних кампаній; ж) позбавлення прав на одержання кредиту за землеустрійні роботи, вживання примусових заходів до стягнення коштів за землеустрій та не допускаючи їх до утворення хуторської й отрубних форм господарювання; з) під час вирішення справ по земельних суперечках як сільради, так і судземкомісії додержуються жорстко-класової лінії, внаслідок чого справи в переважній своїй кількості вирішуються позитивно для бідноти; і) проведення самооподаткування населення за класовим принципом. Весь тягар самооподаткування лягає на заможні кола населення, в той час, коли біднота зовсім звільняється. До неплатників куркулів вживаються з боку радапарату примусові заходи; к) позбавлення куркульських господарств вступати до кооперативних організацій, сільськогосподарських об'єднань (колективи, артілі тощо) та одержання ними в кредит складних с. г. машин; л) накладання адмінпорядком штрафів на куркульські господарства в максимальному розмірі за порушення ними обов'язкових постанов; м) позбавлення куркульських господарств лісоматеріалу на пільгових умовах та випасу скоту в державних лісах; н) оподаткування всіх об'єктів прибутковості заможних господарств, особливо нетрудових та негосподарських прибутків; о) під час реалізації держпозик така розповсюджується, головним чином, серед заможної групи господарств.

Всі перелічені чинники являються реальними заходами радапарату в щоденній його роботі в справі виконання міроприємств партії та радвлади щодо наступу на куркуля.

Безперечно, що заходами лише одного радапарату в цій справі досягнути максимального ефекту неможливо, тому необхідно організувати всю бідноту й середняцтво навколо місцевих органів влади, й за їх активною допомогою можна лише здійснити в житті ті міроприємства партії й радвлади, що вони їх намітили в боротьбі з куркулем.

ЦДАЖР України, ф. 1, оп. 5, спр. 385, арк. 229—230. Оригінал.*

* Супровідний лист до звіту підписаний секретарем окрвиконкому Ляним та зав. відділом таємного листування Орленком.

Док. № 4

Заява уповноважених від трьох скооперованих артіль у Велико-Бурлуцькому районі на Харківщині до ЦВК СРСР проти розкуркулення за господарювання поза колгоспом

1 квітня 1929 р.

Всесоюзному центральному виконавчому комітету *
Уповноважених с/г артіль «Свободный труд», «Червоний плуг» і
«Союз труда» І-ї Гниличанської сільради В.-Бурлуцького району
Куп'янського округу Харківської губернії (Україна) Ситникова
Трохима Семеновича і Купіна Андрія Хомича **

Заява

Артіль організувалися з бідняцько-середняцьких господарств на землях Держфонду з 1923 р. Землі являли собою голий цілинний степ. З 1924 р. ми усунули шляхом почали обробляти й піднімати степ і на відведенні кожному садибах почали будувати житло й надвірні будівлі, перевозячи їх за 50 верст. Урожаї внаслідок стихійного лиха і степу одержували неважні. Ні один агроном, ні адміністративне око не вказали на неплановість наших будов, а якщо і були, то були більше схожі на зятя, який приїхав до тещі — поупадає, похвалить і поїде.

12 сього січня комісією по обстеженню колгоспів по округу нашої артілі та іншим було запропоновано прийняти новий статут, який вимагав майже повного знищення індивідуальних господарств за рахунок нагромадження загальноколективного. Селянство, не живши традицій власності, побоялося прийняти статут. Комісія постановила артілі ліквідувати, землю передати в розпорядження земорганів. Ми просили залишити нам земельну норму, а зайву відібрати, але земорганами у цьому проханні відмовлено. Й, навпаки, створена ліквідкомісія, що аж до борін відібрала с/г інвентар, частину посівного зерна, а також внесла в ліквідбаланс озимі посіви. Одним словом, залишила ні з чим. А що забрала від нас — оцінила в 1/3 вартості.

Земорганом, незважаючи на сувору зиму, надіслано від 27 березня ц. р. розпорядження — до 1 квітня піти геть в свої товариства, землі в яких виявилися давно поділені між малоземельними, і нам повернути їх ні в якому разі не вдається. Ми чотири рази зверталися до ВУЦВКу, останній писав окрвиконкому — негайно припинити ліквідацію до їх обстеження, але в дійсності позитивного нічого не видно ***.

Займаючись винятково сільським господарством, вбачаючи посівкампанію на носу, й не маючи не тільки землі для посіву, а навіть

* На поданій у ЦВК СРСР заяві є така резолюція: «Всі земельні справи у межах УСРР, у тому числі справи про сільгоспколективи підлягають вирішенню органів УСРР, рішення яких можуть бути оскаржені до ВУЦВК включно. Рішення ВУЦВК з названих справ є остаточними й оскарженню не підлягають. Секретар голови ВЦВК (підпис). 8.IV.1929 р. «Заява була переслана до ВУЦВК на розгляд.

** Повноваження Т. С. Ситникова та А. Х. Купіна засвідчені дорученням від 29 березня 1929 р., виданим їм членами артілей.

*** Дійсно, крім листів ВУЦВК та Наркомзему, 26 березня 1929 р. голова ВУЦВК Г. І. Петровський особисто звернувся до Куп'янського окрземвідділу з листом такого змісту: «На додаток до відношення НКЗ з 14.II.1929 р. № 114, надсилаємо заяву уповноважених 4-х артіль — «Червоний плуг», «Свободный труд», «Труд» і «Союз труда», що утворені: три у 1923 р., одна — в 1921 р. і які Ви ліквідуєте, забігаючи все майно і не допускаючи їх проводити весняний засів. Беручи на увагу, що ліквідація артіль негативно відіб'ється на проведенні весняної посівкампанії, враховуючи, що в них і озимий посів (за словами уповноважених), що землю вже підготовлено до весняного посіву, прохаємо:

- 1) припинити ліквідацію зазначених артіль, допустивши їх до засіву полів;
- 2) надіслати в цій справі в терміновому порядку докладний висновок.

Ця справа стоятиме на засіданні Президії ВУЦВК після перевірки її Наркомземом.

Додаток: Заява. Голова Всеукраїнського центрального виконавчого комітету — Петровський. № 2168» (ЦДАЖР України, ф. 1, оп. 5, спр. 347, арк. 103).

посяного, не важко уявити, в якому стані знаходяться вищезгадані члени артілей, а їх на сьогодні 600 їдців, 64 двори, причому будівлі більш як половина глинобитні й знести їх без повного збитку неможливо.

Просимо пожаліти нас і дати нам рішуче розпорядження, оскільки більше засобів для клопотання вже нема. А в правдивості своєї заяви згодні відповісти за законом. Чекаємо відповіді*.

Уповноважені — *СИТНИКОВ, КУПІН.*

ЦДАЖР України, ф. 1, оп. 5, спр. 347, арк. 110. Оригінал. Рукопис.

* 23 березня 1929 р. лист Г. І. Петровського із заявою уповноважених артілей були розглянуті на засіданні президії Куп'янського окрвиконкому, який підтвердив рішення В.-Бурлуцького райвиконкому від 23 січня 1929 р. про ліквідацію цих артілей. Райвиконкому запропоновано було оголосити статутні умови членам артілей, на підставі яких вони зможуть вступити до знов організованих. Для тих, що не побажають вступити до нових колгоспів, пропонувалося виділити земельні ділянки з фонду земель Комісарівського СОЗу з проведенням посівкампанії тільки наступної весни 1930 р.

Г. І. Петровському (на його № 2168) Куп'янський окрвиконком відповів 8 квітня 1929 р., зокрема, зазначаючи, що «ліквідація 4-х с/г артілей у В.-Бурлуцькому районі вже закінчена. Земля колишніх 2-х артілей прирізана до існуючих по сусідству комун. Комуни в своєму складі в цьому році збільшуються на 60—100%. Землі 2-х других артілей об'єднані в один масив і зараз передані знову організованій артілі з бідняцько-середняцьким складом. Всім колишнім членам ліквідованих артілей вказані під розписку кожного двору вільні частки землі, які вони можуть цілком використати в цю весняну кампанію. Більше половини з них ще не порвали господарювання, що зв'язане зі старим господарством та землекористуванням, куди вони зараз і перебираються. Таким чином, наслідки ліквідації зовсім не відбиваються на весняному засіві.

Ліквідація зазначених артілей виникла з таких причин:

1) артілі з 1924 р. не ууспіли ні одного процесу або моменту свого господарства;

2) всі довготермінові кредити розподіляли на їдців;

3) ревізійні акти обслідування на загальних зборах приймали, виносили постанову, щоб набрати колективності в роботі, а потім збирали другі збори, де постановляють нічого не виконувати;

4) диференціація господарств в артілях стала поглиблюватись, сильно росла група куркульська та заможницька. Із 72-х господарств на день ліквідації було 5 господарств бідняцьких, 28 — середняцьких, останні — заможні та куркульські. Через пільгові кредити міцніли заможницькі та куркульські господарства;

5) настрої в артілях був антирадянський. Серед оточуючого населення артілі не мали ніякого авторитету і дискредитували ідею колективізації.

Зросту за 5 років існування за рахунок оточуючого населення не було. Багато розвинуто було пияцтво і навіть спекуляція хлібом і перепродаж худоби не від імені артілі, а окремими членами.

6) І, нарешті, коли комісія, що провела обслідування, запропонувала на загальних зборах прийняти новий статут артілі, ууспішений процес виробництва та засоби, то збори винесли постанову: «Пропозиції комісії відхилити й артільне господарство припинити». Таким чином, вони самі з собою покінчили.

Ось чому президія ОВК вирішила негайно ліквідувати артілі, як лжеколгоспи, а на їх місці організувати нові, що на сьогоднішній день і зроблено. Заст. голови ОВК Сторчай. Т. в. о. секретаря Савельєв» (ЦДАЖР України, ф. 1, оп. 5, спр. 347, арк. 101—102).

Про історію артільного господарювання селян сповістив також особисто О. Г. Шліхтеру, що очолював Наркомзем УСРР, завідуючий окремвідділом Орельський.

З свого боку, Укрколгоспцентр провів обстеження стану і діяльності ліквідованих артілей. 16 травня 1929 р. інструктор Укрколгоспцентру Ю. Кузьмін доповів про ретельно перевірену справу і висновки по ній. Артілі були землевпорядковані восени 1928 р. і фактично з того часу господарювали колективно. В них були спільні кошти, праця й земля, але просапний клин оброблявся індивідуально. Кожен двір мав свій власний реманент, тяглову силу і продуктивну худобу. Також будувалися не спільні будинки, а кожному члену артілі споруджувалась окрема садиба з господарськими та житловими будівлями. Обмолот врожаю проводився кожному окремо по дворах, а розподіл наслідків господарювання проводився натурою (хлібом) за кількістю їдців. Здача хлібних лишків кооперації здійснювалася кожним членом окремо, але проводилась і спільна здача законтрактованого збіжжя. Майновий стан більшості членів артілей був більш-менш рівний, а добробут сімей непоганим. Картаючи індивідуалізм, в той же час Ю. Кузьмін доводить, що артілі фактично

Док. № 5

Лист розкуркуленого селянина М. П. Запливаного із с. Сушківки Бабанського району на Уманщині до ВУЦВКу про повернення частини конфіскованого майна.

7 червня 1929 р.

До голови Всеукраїнського виконавчого комітету Г. І. Петровського
Гр. с. Сушківки Бабанського району на Уманщині
Мусія Павловича Запливаного

Прохання

Під час проведення на Уманщині в травні місяці б. р. хлібозаготівельної кампанії сільська організація визначила мені 200 пуд. збіжжя, щоб я його продав державі. В минулому році у мене було посіву всього 3 десятини: 1,5 дес. озимини та 1,5 дес. ярини. Озимина в мене вся загинула і про що, безумовно, відомо сільраді. Ярого хліба я мав всього 120 пудів при наявності в мене 5 душ сім'ї, 1 коняки, 1 корови.

Коли в призначений термін я не здав 200 пудів хліба, у мене місцевою владою конфісковано все моє майно та продано з аукціону (список конфіскованого майна при цьому додається) *. Я звертався до районної та окружної влади, [щоб] повернути мені хоч коняку, корову та воза, і в цьому мені відмовлено. При цьому додаю мою заяву та резолюцію на ній прокурора **.

були на рівні СОЗів, а спроба перевести їх на новий статут артілі, тобто все успішніти в колгоспі, є помилковою.

Отже, працівник Укрколгоспцентру не вбачав крамоли у способі господарювання селян поза колгоспом. По суті, це була одна із небагатьох спроб селянства хазяйнувати на землі за своїм власним вибором методів і форм об'єднання, кооперування, спільної праці без примусовості й насильства. Але вона зазнала краху ще до суцільної колективізації, а під час її проведення каралася як протидія курсу на прискорену колективізацію.

Проте ВУЦВК все ж, мабуть, тривожила думка про неправомірність ліквідації цілком працездатних колективів і нав'язування їм пропозиції вступу до колгоспу. Тому зав. організаційно-інструкторським відділом ВУЦВК Горлинський у травні 1929 р. звернувся до ВЦКНС з проханням висловити свою думку з цього питання. 17 червня 1929 р. заступник голови ВЦКНС Фесенко та секретар ВЦКНС Крупко повідомили ВУЦВКу, що секретаріат ВЦКНС вважає, що «за умови існування на старому статуті артілей та небажання перейти на новий статут ліквідувати ці колгоспи доцільно. Щодо причин, які довели до такого стану ці колгоспи, то вони полягають в недбайливому ставленні до справи колективізації місцевих організацій КНС, які своєчасно не звернули уваги на ці колгоспи і не вжили запобіжних заходів до оздоровлення їх соціального складу та налагодження роботи...» (ЦДАЖР України, ф. 1, оп. 5, спр. 347, арк. 91).

Офіційні думки, як правило, співпадали в одному напрямі — максимального колективізування селянства, що досягло свого апогею в роки суцільної колективізації. Прагнення селян об'єднатися у кооперативну форму господарювання, а не в колгосп, перетиналося у зародку. Проте у сучасній аграрній політиці із застосуванням різних форм власності є спроба повернутися до досвіду селян, запропонованого ще понад 60 років тому.

* Не публікується. У списку перелічується таке майно: корова, кінь, кувалда, спайтеза, віз, упряж, шафа, молотарка, сівалка, жатка, поросля, буфет, млинок та 6 пудів борошна.

** Зміст заяви такий: «До Уманського окрпрокурора. Гр. Запливаного М. П., с. Сушківка Бабанського району. Я цілком свідомий громадянин. Я знаю, що держава наша зараз сильно нуждається в хлібі. Цілком погоджуюсь і з тим, що з тим елементом, який ховає хліб і не здає його державі, треба повести рішучу боротьбу аж до конфіскації майна, бо вони є страшні вороги рідвлади. Але цю боротьбу треба повести тільки з тими елементами, що приховали хліб, попродали його спекулянтам. Але не можна її вести з тими людьми, що не мали в цьому році хліба і не продавали його. Я в цьому році мав 120 пудів ячменю і жодного фунта озимини, бо вона вся загинула. На мене наклали 200 пудів хліба, в тому числі 70 пудів озимини. Де ж я її візьму, як у мене й одного фунта не було? У мене конфісковано все майно і майже попродали його за 10% вартості. Я прошу на місці з'ясувати цю справу, бо це є несправедливість, і повернути мені хоч дещо, саме потрібне в господарстві, а саме: коняку, корову, воза, кувалдо, тиски й спайтезу. Я не прошу помилування, а тільки справедливості та революційної законності. 6.VI.1929 р. За-

Я дуже прошу Вашого розпорядження про повернення мені корови, коня та воза і ковальського приладдя — речі, які мені дуже потрібні для господарства.

Додаток: опис конфіскованого майна та моя заява до прокурора з його резолюцією.

7.VI. 1929 р.

ЗАПЛИВАНИЙ МУСІЙ

ЦДАЖР України, ф. 1, оп. 5, спр. 534, арк. 10. Копія.

Док. № 6

Постанова ВУЦВК і Раднаркому УСРР про заходи щодо розкуркулення селян

3 липня 1929 р.

«Про поширення прав місцевих Рад щодо сприяння виконанню загальнодержавних завдань і планів»

Щоб приборкати куркульсько-спекулянтські елементи, що зривають постанову загальних зборів громадян щодо виконання планових завдань держави, Всеукраїнський центральний виконавчий комітет і Рада Народних Комісарів УСРР постановили:

1. Дозволити сільським Радам за тих випадків, коли загальні збори громадян ухвалюють постанову про виконання порядком самозобов'язання всім селом хлібозаготівельного плану і в зв'язку з цим буде розверстано завдання між окремими господарствами, накладати на окремих господарів, що не виконуватимуть таких постанов і ухилятимуться здавати хліб, штрафи адміністративним порядком у межах до п'ятикратного розміру вартості хліба, що його повинно здати, продаючи, в разі потреби, майно відповідних господарств з торгів.

2. Коли здавати хліб відмовлятимуться і, попереду змовившись, групи господарств, та коли хто ставитиме опір проведенню хлібозаготівельного плану, то проти таких осіб повинно порушувати кримінальні справи за арт. 57 Кримінального кодексу УСРР. Якщо окремі господарства злісно ухилятимуться здавати хліб і після вжиття цих заходів адміністративного впливу за арт. 1 цієї постанови, то проти таких осіб повинно порушувати кримінальні справи за арт. 58 Кримінального кодексу УСРР.

3. Із штрафних грошей, що їх стягають за цією постановою, та з грошей, уторгованих за продане з торгів майно, обов'язково повинно відчислити 25 відсотків, повертаючи їх до відповідних фондів кооперування й колективізації сільської бідноти даної місцевості.

II.

Цю постанову видано на додаток до Адміністративного кодексу УСРР— (Зб. уз. УСРР.— 1927.— № 63—65.— Арт. 240).

Харків, 3 липня 1929 р.

Голова Всеукраїнського центрального виконавчого комітету *Г. ПЕТРОВСЬКИЙ*

Голова Ради Народних Комісарів УСРР *В. ЧУБАР*

Секретар Всеукраїнського центрального виконавчого комітету *М. ВАСИЛЕНКО*

Вісті ВУЦВК.— 1929.— 14 лип.

пливаний Мусій». Резолюція окрпрокурора була така: «Роз'яснюю, що при описі майна одного робочого коня на господарство треба залишати» (ЦДАЖР України, ф. 1, оп. 5, спр. 534, арк. 30).

Док. № 7

Лист середняка-одноосібника А. А. Шеколи із с. Зеленківці на Сумщині до ВУЦВКу про надмірний штраф за недопоставку хліба державі

11 серпня 1929 р.

До Президії Всеукраїнського центрального виконавчого комітету
Антоня Андрійовича Шеколи, що мешкає в селі Зеленківці
Вільшанського району Сумської округи

Прохання про помилування

За вироком нарсуду 21-го поділу Сумської округи від 9.VII. 1929 р. та за ухвалою Сумського округового суду від 26.VII. 1929 р. мене визнано винним за арт. арт. 7 та 58 КК та засуджено до 500 крб. грошового штрафу.

Я звертаюся до Вас з проханням про помилування та звільнення мене від цього надмірно важкого штрафу. Моя провина полягає в тому, що під час травневої хлібозаготівлі з призначених мені 100 пудів зерно-хліба я мав змогу вивезти тільки 29, а 71 пуд залишились недоставленими.

Маючи 6 їдців та 6,5 дес. землі, я згідно з зобов'язанням, підписаному мною в сільраді, позинен вивезти з нового врожаю всю недоставлену раніше кількість хліба. Крім того, треба заплатити сільгосподаток та самообкладання і прогосподувати сім'ю в той час, як озимина пропала. Такий тягар, як 500 крб. штрафу, цілком руйнує моє середняцьке господарство і не дає мені змоги хліборобствувати надалі нормально без злиднів. Руйнуючи господарство, він руйнує й мою родину, тому я благаю Президію ВУЦВКу перевірити мою справу та помилувати мене і звільнити від надмірного штрафу*.

А. ШЕКОЛА

11.VIII 1929 р.

(Далі буде)

ЦДАЖР України, ф. 1, оп. 5, спр. 357, арк. 4. Оригінал. Рукопис.

Одержано 20.11.91.

* В архівній справі збереглися документи, про які згадує в своїй заяві А. Шекола. Зокрема, у вироку народного суду 21-ї дільниці Сумського округу від 9 липня 1929 р. зазначається, що Шекола має «30 років, малописьменний, несудимий, позапартійний, одружений, хлібороб, заможний... За злісний ухил від здачі злишків зерно-хліба згідно постанови земгромади судслідством уявив, що 24 травня 1929 р. комісія Козелянської сільради по хлібозаготівлі згідно постанови земгромади Козелянської було нараховано на обвинуваченого здати лишки зернохліба кооперативним установам 100 пудів в 3-денний термін, але обвинувачений здав лише 29 пудів, а 71 пуд до цього часу не здав і ухиляється від здачі». За це народний суд оштрафував А. Шеколу на 825 крб., але Сумський окружний суд за касацією Шеколи 26 липня 1929 р. визнав вирок нарсуду завищеним через неправильно вирахований штраф і знизив його до 500 крб.

Подавши своє «Прохання про помилування», що публікується, на особистий прийом до Г. І. Петровського, А. Шекола таки добився перегляду справи. Приймозна ВУЦВК запросила думку Сумського окружного прокурора щодо доцільності і можливості такого «помилування» й 3 вересня одержала відповідь від старшого помічника окрпрокурора Шрифтова про те, що «прокуратура гадає доцільним для господарства Шеколи зменшити йому накладний штраф в 500 крб. наполовину». Останнє слово залишилось за ВУЦВКом і 10 вересня 1929 р. він повідомляє Сумському окрпрокурору: «Приймна голови ВУЦВК за особистою згодою голови ВУЦВК тов. Петровського погоджується з Вашим висновком щодо зменшення накладеного штрафу на гр. Шеколу в 500 крб. наполовину (належить до стягнення 250 крб.), про що прохаємо оповістити просителя з поверненням окладного листа. Зав. приймною голови ВУЦВК — Бондар» (ЦДАЖР України, ф. 1, оп. 5, спр. 357, арк. 2).

Отже, більш-менш справедливе вирішення справи свідчило про застосування на місцях неправомірних заходів, що викликало скарги селян й необхідність звертатися до вищих органів влади.